

ONZE TAAI

Schrijfster Franca Treur:
**de bijbeltaal
uit haar jeugd**

12

2019

'Achter de rug':
waar bevindt de
toekomst zich?

Congres:
'Moedertaal, de taal
van je leven'

Het taaljaar
2019

‘In je ongeluk over de wereld gaan’

Schrijfster Franca Treur over de bijbelse ‘tale Kanaäns’

Schrijfster Franca Treur groeide op in een streng gereformeerd boeregezin in het Zeeuwse Meliskerke. De taal die ze thuis tijdens de bijbellezingen en in de kerk leerde, trekt diepe sporen in haar romans. Wat is voor haar de bekoring van die ‘tale Kanaäns’?

JAAP DE JONG

Foto's: Mark Kohn

Tien jaar geleden verscheen *Dorsvloer vol confetti*. Het eerste boek van Franca Treur werd geprezen, onder meer om de stijl en de rol die de bijbeltaal erin speelde. Het kreeg literaire prijzen en werd verfilmd. Ook de roman *Hoor nu mijn stem* (2017) is doordeesemd van die taal van haar jeugd. Over de hoofdpersoon Gina, radio-interviewster en vrouw van de wereld, schrijft Treur: “Ze vond nog steeds bekoring in de oude tale Kanaäns.” Dat lijkt ook te gelden voor Treur zelf. Waarom werkt die soms bizarre taal bij haar romanpersonages? Wat is de aantrekkingskracht ervan voor haarzelf, ook nadat ze in haar studententijd afstand heeft genomen van het geloof? Maar allereerst: wat is de tale Kanaäns eigenlijk precies?

Franca Treur: “De uitdrukking is ontleend aan Jesaja 19 vers 18. Die bijbeltekst gaat over een belofte dat de HEERE ook gekend en gediend zal worden in Egypte: ook als het volk daar in ballingschap is, zal men daar de

Franca Treur

Franca Treur (1979) is schrijfster en columniste voor onder meer *Trouw*. Ze groeide op in het Zeeuwse Meliskerke. Ze studeerde Nederlands en literatuurwetenschap aan de Universiteit Leiden. Daar werd ze lid van de reformatorische studentenvereniging Panoplia, en nam ze uiteindelijk afstand van haar geloof.

In oktober 2009 verscheen *Dorsvloer vol confetti*, een roman over een gelovig meisje dat de kracht van woorden ontdekt. Vervolgens publiceerde ze *De woongroep* (2014), *X&Y* (2016), *Hoor nu mijn stem* (2017) en *Slappend rijk en andere verhalen* (2018). Dit jaar verscheen de roman *Regieaanwijzingen voor de liefde*.

“Met die taal ben ik opgevoed. Dat geldt voor heel veel mensen, met name ouderen. De meeste christenen gebruiken tegenwoordig nieuwe vertalingen, waarvan er heel veel soorten in omloop zijn. De Statenvertaling wordt eigenlijk alleen nog gelezen door bevindelijk gereformeerden, een groep zeer orthodox gereformeerden. Zij denken dat deze vertaling het dichtst bij de oorspronkelijke grondtekst blijft en dat die dus de zuiverste waarheid bevat. Er zijn ongeveer 300.000 bevindelijk gereformeerden – zeg maar de achterban van de SGP, de lezers van het *Reformatorisch Dagblad*. Daar kom ik ook vandaan.”

“Die woorden, die ritmes en die klanken hebben mijn leven tot op het merg doortrokken.”

Hoe leerde je die bijbeltaal?

“Drie keer per dag werd er in mijn jeugd aan tafel uit de trouwbijbel van mijn ouders voorgelezen. Mijn vader begon voorin en las bij iedere maaltijd een hoofdstuk. Zo werkten we het hele boek door, van kaft tot kaft. Na ruim een jaar hadden we het uit. Dan zette mijn vader de datum erin en begon hij weer van voren af aan. Ook in de kerk, op school, op de zangvereniging, op de club en op de catechisatie werd eruit voorgelezen. En 's avonds in bed las je er zelf nog een stukje uit, want vanaf je achtste ongeveer heb je een eigen bijbeltje. Die woorden, die ritmes en die klanken hebben mijn leven tot op het merg doortrokken.”

UITVERKORENEN

Hoe zou je de taal van de Statenvertaling typeren?

“Allereerst die letterlijk vertaalde constructies uit het Hebreeuws en Grieks: ‘De woestijn en de dorre plaatsen zullen hierover vrolijk zijn, en de wildernis zal zich verheugen, en zal bloeien als een roos. Zij zal bloeien, en zich verheugen, ja met verheuging, en juichen.’ En die oude naamvallen: ‘Zij zullen zien de heerlijkheid des HEEREN, het sieraad onzes Gods.’ Qua taal zijn er in de loop van de tijd wel kleine herzieningen geweest. Vroeger stond er bijvoorbeeld in het Oude Testament ‘al wat aan de wand pist’. Tegenwoordig staat er: ‘al wat mannelijk is’. Veel uitdrukkingen zijn trouwens helemaal

eigen taal van Kanaän, het land van oorsprong, spreken. In Nederland is die tale Kanaäns direct verbonden met de Bijbel in de Statenvertaling.”

GRONDTALEN

Wat is er zo bijzonder aan die Statenvertaling?

“Tot aan het begin van de zeventiende eeuw was de Bijbel alleen verkrijgbaar in het Latijn. Gewone mensen konden dat niet lezen; kerkelijke bemiddelaars deden dat voor hen. Maar toen de protestanten zich tijdens de Reformatie aan de Rooms-Katholieke Kerk onttrokken, wilden die zelf de Bijbel kunnen lezen. Daarom werd er in Duitsland een vertaling gemaakt in de gewone volkstaal. Die zogeheten Luthervertaling werd ook weer in het Nederlands vertaald, maar al snel vond men dat Nederland een eigen vertaling nodig had, een die rechtstreeks uit de grondtalen kwam, het Hebreeuws en het Grieks. Daartoe werd besloten op de Dordtse Synode in 1618; in 1637 was de Statenvertaling klaar.”

ingeburgerd in onze taal, zoals *in het duister tasten, op handen dragen, niet van gisteren zijn en muggenziften.*”

“De ruime definitie van de tale Kanaäns is dus de taal van de Statenvertaling. Maar er is ook een nauwere definitie: de taal van de uitverkorenen. Bevindelijk gereformeerden geloven niet dat alle mensen uit hun kerk naar de hemel gaan. Alleen met de uitverkorenen loopt het goed af. En dat zijn er maar heel weinig.”

Hoorde jij bij de uitverkorenen?

“Nee, dat geloofde ik niet, maar ik hoopte er wel op. Ongeveer 5 tot 10 procent van de kerkgangers bij ons in de Gereformeerde Gemeente in Meliskerke ging maar aan het Heilig Avondmaal, het moment waarop het onderscheid tussen gewone gelovigen en de uitverkorenen zichtbaar wordt. Daar wilde ik wel graag bij horen, zoals iedereen dat wilde, want wie wil er nu naar de hel?”

“Hoe je weet dat je erbij hoort? Uitverkorenen krijgen daar vroeg of laat tijdens hun leven tekens van. Ze ervaren – ‘bevinden’ – iets buitenwerkelijks. Degenen die iets van God ervaren hebben, kunnen en moeten (tegen elkaar en tegen de kerkenraad) daarover vertellen, en daarvoor gebruiken ze de tale Kanaäns.”

ECHTHEIDSKENMERK

“De tale Kanaäns functioneert ook een beetje als een echtheidskenmerk. Je laat ermee zien dat je echt een ingewijde bent. Je zegt bijvoorbeeld dat je ‘in je ongeluk over de wereld gaat’ vanwege je zonden. Want daarmee begint een ‘beking’ of ‘zaligmaking’ altijd: met je ongeluk, je ‘helwaardigheid’. Je moet je ‘een dode zondaar’ voelen, ‘een blinde mol’, ‘een madenzak’, ‘een brandhoutje voor de hel’, ‘een nietje’ ...”

Een nietje?

“Ja, het gaat om je kleinheid: je bent een nietje voor God, nietiger dan nietig, minder dan niks. ‘Piet moet Pietje worden.’ ‘Je zonden moeten wonden worden.’ Want alleen als je zelf niks meer kunt, heb je een verlosser nodig. Als een dode zondaar ‘in het dodelijkst tijdsgewricht’ ‘gearresteerd’ wordt, dan wordt hij een ‘zoeker naar God’. En in die ‘wezenlijke schuldontdekking’ ‘spreekt God hem vrij van schuld en straf’ omwille van de verdienste van Christus. De bekeerde zondaar verlaat

“Een beking begint altijd met je ‘helwaardigheid’. Je moet je ‘een blinde mol’ voelen.”

‘het klatergoud van de wereld’ en vestigt zijn hoop alleen nog op God. Soms praten uitverkorenen er graag over, maar er zijn ook ‘stillen in den lande’.”

“Het is een taal die de gewone gelovige buitensluit. Omdat iedereen natuurlijk de hel wil ontlopen, is iedere gelovige heel gretig om iets van God te ervaren. Daarom zijn de kerkenraden erg beducht voor ‘valse bekingen’. Zulke mensen mogen niet aanzitten aan het Heilig Avondmaal, want dan zouden ze dat sacrament ontheiligen.”

Dan ‘eet men zich een oordeel’, toch? In Hoor nu mijn stem durft tante Ma wel aan het Avondmaal deel te nemen.

“Ja. Aan het Avondmaal deelnemen is ‘een voorsmaakje krijgen van de hemel’, maar als je daar niet hoort te zitten, berg je dan maar ...”

In *Hoor nu mijn stem* wordt het Avondmaal met tante Ma zó beschreven:

Daarna kwam de dominee de preekstoel af. Hij ging bij de Avondmaalstafel staan, die ze voor de gelegenheid vlak onder de preekstoel hadden neergezet. Hij trok een witte doek weg en er kwam een schaal met een witte kubus brood tevoorschijn. Uit een grote zilveren kan schonk hij twee zilveren bekers vol met wijn. Hij tilde de kan hoog op, zodat iedereen de wijn klokkend kon horen vallen.

Alle dingen zijn gereed, zei hij. Zo bulderend als hij net sprak, zo lieflijk klonk zijn stem nu. Hij had het nu alleen nog tegen degenen die wél een geestelijk bruiloftskleed hadden. Komt tot de Bruiloft, zei hij. Hier en daar stonden de uitverkorenen op en liepen somber en begrafenisachtig kijkend naar voren. Ze zochten een plaatsje aan de grote tafel.

Dit was tante Ma’s moment. Ze stond op en schoof langzaam langs onze benen de bank uit. Eenmaal in het gangpad bewoog ze zich een beetje plechtig, langzaam peddelend met haar polsen, alsof ze zich al in de armen van de Heere bevond. Ze kreeg een mooie plek, vlak bij de dominee.

Toen iedereen zat bleef de dominee nog steeds uitnodigend de kerk in kijken. Was er niet nog een zondaar onder ons? Iemand die zich niet waardig voelde om aan te gaan, maar die toch ook niet ontkennen kon dat de Heere bemoeienis met hem had gehad? Iemand die met een stippeltje ware hoop op Christus hoopt? Hij sprak weloverwogen en zacht, en keek daarbij heel indringend een bepaalde kant op, alsof hij het tegen één iemand in het bijzonder had. Dit is wat de Heere tegen u zegt, zei de dominee. Ik heb grotelijks begeerd dit Pascha met u te houden.

Franca Treur: “Zo preekten ze in onze kerk: separerend. Ze maken onderscheid tussen de twee groepen en spreken die apart aan.”

Kon je dat ‘separerend preken’ ook aan de stem horen?

“Als dominee Tanis in mijn kerk ‘O gemeente’ snikte, hoorde je hoe hij ons de hemel gunde, of liever: de hel misgunde. Hij had oprecht medelijden met de onbekeerden. En in de toepassing aan het einde van de preek sprak hij de uitverkorenen heel anders toe: heel rustig. Emotioneel werd hij vooral om de nog niet bekeerde gelovigen jaloers te maken. Hij prees de hemel aan alsof het om een heerlijke taart ging.”

“Zijn stemverheffingen en -dalingen sleepten je door de preek heen. Hij maakte je bang door je te laten voorstellen hoe het is om voor Gods rechterstoel te staan en Gods genade niet te hebben ervaren. Hoewel je zelf niks aan je redding kunt bijdragen, moet je wel de middelen (kerkgaan, bijbellezen) gebruiken. Je bent altijd verwijtbaar dat je dat niet genoeg hebt gedaan. ‘Dan zeg je: o had ik maar, had ik maar ...’ Dat zei hij vaak, en dan liet hij een stilte vallen: de rillingen liepen over mijn rug. Direct daarna volgde een smekend gebed. Na een preek van drie kwartier en een lang gebed kwam het zingen van een psalm op hele noten in de berijming van 1773 als een enorme opluchting – eindelijk was het emotioneel appèl voorbij.”

Dat klinkt allemaal vrij huiveringwekkend. Was er binnen het geloof ook ruimte voor lucht, voor relativering?

“Op zaterdagavond deden we spelletjes, bijvoorbeeld ‘Wie weet de meeste bijbelse namen met een A?’ En op zondagavond leerden ik en mijn drie broers onze cate-

de échte, waarzalmakende genade. Maar uiteindelijk ben ik in Leiden het geloof kwijtgeraakt.”

EIGEN VERHAAL

Wie verzond die tale Kanaäns eigenlijk?

“Vrome lieden van de ‘Nadere Reformatie’ (in de zeventiende en achttiende eeuw), met als voormannen dominee Willem Teellinck, Gisbertus Voetius, Jodocus van Lodensteyn en Bernardus Smytegelt. Hun prediking drong sterk aan op zelfbeproeving en op een geheiligde levenswandel. In lekengezelschappen is de tale Kanaäns verder ontwikkeld. Gezelschappen zijn bijeenkomsten waarin uitverkorenen elkaar opzoeken en elkaar vertellen over de wonderlijkste goddelijke ervaringen die ze hebben meegemaakt.”

“In zowel mijn eerste als mijn laatste roman gebruik ik die taal ook; ik leg die in de mond van bevindelijk gereformeerde personages die met God leven en daarover graag spreken. Dat ik, ongelovige, dat doe, is een vorm van toe-eigening die sommige bevindelijk gereformeerden wel ongepast vinden. Ik snap dat wel. Maar voor mijzelf voelde dat juist als een toe-eigening van mijn eigen jeugd. Als kind heb je weinig in te brengen,

vooral als je in dat soort kringen opgroeit. Je wordt geboren in een wereld die helemaal af is; op alle vragen zijn al antwoorden, nog voordat er een vraag in je kan opkomen. Er is heel precies voor je bepaald wat je moet doen en wat je moet denken. En niet te vergeten: wat je moet laten. Door in mijn werk die opvoeding onder de loep te nemen, en daarbij die taal te gebruiken die ik altijd heb gehoord, maar die mij altijd buitensloot, maak ik van mijn jeugd een nieuw, eigen verhaal. Dat is heel emanciperend, en je ontsnapt daarmee aan het slachtofferchap.”

Heb je weleens gemerkt dat die bijbeltaal ook in je gewone, dagelijkse taalgebruik binnensluipt?

“Zo’n bevindelijke uitdrukking komt wel heel regelmatig in me op, maar aangezien ik leef met mensen die dat helemaal niets zegt, druk ik dat weg.”

Wordt de tale Kanaäns langzamerhand een dode taal?

“Ik weet niet goed of de tale Kanaäns nog veel actief wordt gebruikt. Bevindelijk gereformeerde jongeren praten in elk geval liever in gewone taal over religieuze zaken. Ik vraag me af of zij die oude prekenboeken nog lezen. Door de komst van internet is de moderne wereld, waar wij ons vroeger verre van hielden, volop in hun levens binnengekomen. Het reformatorische FilterNet blokkeert de ergste verderfelijke websites of laat in de strenge variant alleen bezoeken aan mailprogramma’s en refo-sites toe, maar voor smartphones zijn er geen filters. Het behoudende deel van de groep doet zijn best, maar het afgesloten zijn van de wereld is niet meer goed vol te houden. Ik heb het gevoel dat ik in mijn werk de tale Kanaäns heb bewaard voor het nageslacht.”

chisatievragen uit het hoofd en zongen we samen psalmen. Dan moesten we allemaal een psalm opgeven; één broer koos altijd psalm 87 vers 3: ‘De Filistijn, de Tyriër, de Moren’. Lekker kort. Ik speelde er dan blokfluit bij – ook weleens uit baldadigheid vals of te snel. Als er een verkering van een van ons op zondagavond langskwam, schaamde ik me wel voor dat psalmen zingen, maar ze deden dat meestal zelf thuis ook op zondag.”

STUDENTENTIJD

“Toen ik in mijn studententijd in Leiden naar de veel minder ‘zware’ Hervormde Kerk ging, klonken de preken daar in mijn oren leeg. Ik miste de hoogten en de diepten van de bevindelijke taal – niet zozeer omdat die woorden mij vertrouwd waren, maar omdat ze voor mij echt een waarheid in zich droegen. Daar nam ik de merkwaardigheden voor lief bij, zoals de verkleinwoorden (bijvoorbeeld *een stondeke, enigjes en alleentjes, een hoopje volk*) waar sommige dominees zich zo graag van bedienen om te benadrukken hoe ongelofelijk wonderlijk het is als de grote God zich heel eventjes inlaat met een nietig, doemwaardig mensenkind. En de soms vreemde samentrekkingen: *het ban- en goddeloos geslacht, vat- en ontvangbaar voor genade*.”

“Mij was geleerd mezelf als zondaar te haten en dat ook in de preek voorgehouden te krijgen. Ik was in het bijzonder gewaarschuwd voor hervormden, want die spiegelden je een hemel voor, terwijl er geen grond was om erop te vertrouwen dat je daar ook terecht zou komen. Ik was niet geïnteresseerd in een hemel die uiteindelijk toch geen hemel zou blijken te zijn. Ik wilde alleen